अनि... कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

प्रतिभ कोइराला

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ

२०६९

शोध निर्देशक

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

अनि... कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

प्रतिभ कोइराला

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

२०६९

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र प्रतिभ कोइरालाले इल्या भट्टराईको **अनि... कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । शोधविधिको अनुशासनमा रहेर गरिएको प्रस्तुत शोधकार्य मूल्याङ्कनका निम्ति रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/   /   गते

....

राजेन्द्र सुवेदी

(प्राध्यापक)

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

मिति :- २०६९/ / गते

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण विभागको समूह २०६५-२०६७ का विद्यार्थी प्रतिभ कोइरालाले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेको **अनि... कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी सोही प्रयोजनको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	हस्ताक्षर
१. **रमेश कुमार भट्टराई** (विभागीय प्रमुख)	....
२. **प्रा. राजेन्द्र सुवेदी** (शोध निर्देशक)	....
३. **प्रा. हेमचन्द्र नेपाल** (बाह्य परीक्षक)	....

कृतज्ञता ज्ञापन

अनि...कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकात्मक प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपालीविभागकोस्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि मेरा आदारणीय गुरु **प्रा. राजेन्द्र सुवेदी**ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । आफ्नो व्यस्तताको बिचमा मूल्यवान समय, समुचित सुझाव अनि स-साना प्रविधिगत तौरतरिका सम्बन्धी ज्ञान दिएर मार्गनिर्देशन गर्नु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र लेखनको निमित्त अनुमति प्रदान गरी महत्त्वपूर्ण अवसर दिने तत्कालीन विभागीय प्रमुख **तुलसीमान श्रेष्ठ**प्रति आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख एवम् आदणीय गुरु **सह.प्रा. रमेशकुमार भट्टराई**प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्र तयार पार्ने सन्दर्भमा आवश्यक सामग्री देखाइदिएर बेलाबेलामा सल्लाह प्रदान गर्ने आदरणीय गुरुहरू **प्रा.डा. बद्री विशाल भट्टराई**, **सह.प्रा.डा.रामप्रसाद ज्ञवाली**, **सह.प्रा. हेमनाथ पौडेल**, **उप.प्रा. हेमचन्द्र भण्डारी**, **चिन्तामणि भट्टराई**, **भानु घिमिरे** लगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो जीवनको यस मोडसम्म ल्याई पुऱ्याउन अनि अध्ययनको समुचित वातावरण तयार पारिदिनु हुने मेरा पूजनीय बुबा **पुरुषोत्तम कोइराला** अनि आमा **चीनादेबी कोइराला**का साथै समस्त घरपरिवारप्रति म ऋणी छु । प्रस्तुत शोधपत्र लेखन कार्यका लागि सामग्री उपलब्ध गराई विभिन्न जानकारी प्रदान गर्नु हुने शोध नायिका **इल्या भट्टराई** तथा उहाँको श्रीमान् **डा. दीपक भट्टराई**ज्यू प्रति पनि आभार प्रकट गर्नु मेरो कर्तव्य ठान्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेख्न सामग्री उपलब्ध गराउने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालय, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान पुस्तकालय एवम् विभिन्न पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाका लेखक तथा सम्पादकहरूलाई समेत मैले सम्झनु पर्ने हुन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने शंकरदेव क्याम्पस एम.वि.एस. प्रथम वर्षमा अध्ययनरत मेरो प्रिय भाइ **उमेश कोइराला**प्रति आभार व्यक्त गर्दै विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

....

प्रतिभ कोइराला

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

शैक्षिक सत्र :- २०६५/२०६७

क्रमाङ्क :-४३

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नम्बर :- ६-१-४०-८१९-२००३

मिति :- २०६९/ / गते

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद एक : शोध परिचय **१-५**

१.१ विषय परिचय १

१.२ समस्या कथन २

१.३ शोधको उद्देश्य २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.५ शोधको औचित्य र महत्त्व ४

१.६ शोधको सीमाङ्कन ४

१.७ सामग्री सङ्कलन विधि ४

१.८ शोध विधि ४

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ४

परिच्छेद दुई : कथाको सैद्धान्तिक स्वरूप **६-१५**

२.१ कथाको परिभाषा र स्वरूप ६

२.१.१ कथाको परिभाषा र स्वरूप ७

२.१.२ कथाको स्वरूप ९

२.२ कथाको प्रमुख तत्त्वहरू १०

२.२.१ कथावस्तु र कथानक १०

२.२.२ पात्र र चरित्र ११

२.२.३ परिवेश १२

२.२.४ दृष्टिबिन्दु १३

२.२.५ भाषाशैली १४

२.२.६ उद्देश्य र विचार १४

परिच्छेद तीन : नेपाली कथा परम्परा र इल्या भट्टराईको कथाकारिता **१६-३३**

३.१ नेपाली कथा परम्परा १६

३.१.१ पृष्ठभूमि १६

३.१.२ प्राथामिक काल १६

३.१.३ माध्यामिक काल १७
३.१.४ आधुनिक काल १९
३.१.४.१ सामाजिक यथार्थवादी धारा २०
३.१.४.२ मनोवैज्ञानिक यथार्थवादी धारा २१
३.१.४.३ प्रगतिवादी यथार्थवादी धारा २१
३.१.४.४ नव चेतनावादी धारा २२
३.१.४.५ समसामयिक धारा २४
३.२ इल्या भट्टराईको कथाकारिता २५
३.२.१ परिचय २५
३.२.२ कथा यात्रा २६
३.२.३ इल्या भट्टराईको कथागत प्रवृत्ति २८
३.२.३.१ सामाजिक विषयवस्तु २८
३.२.३.२ मनोविश्लेषण २९
३.२.३.३ नारीवादी स्वर ३०
३.२.३.४ द्वन्द्वप्रधान विषयवस्तु ३१
३.२.३.५ प्रकृति चित्रण ३१
३.२.३.६ वैदेशिक पृष्ठभूमिका कथावस्तु ३२
३.२.३.७ आञ्चलिकता ३२
३.२.३.८ सुन्दर एवम् कलात्मक भाषाशैलीको प्रयोग ३३

परिच्छेद चार : अनि... कथासङ्ग्रहका कथाहरूको अध्ययन **३४-८६**
४.१ विषय प्रवेश ३४
४.२ 'चक्रव्यूहमा अल्झिएको जीवन' कथाको विश्लेषण ३५
४.२.१ कथानक ३५
४.२.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ३५
४.२.३ परिवेश ३६
४.२.४ दृष्टिबिन्दु ३७
४.२.५ भाषाशैली ३७
४.२.६ उद्देश्य ३८

४.३ 'शुभकामना' कथाको विश्लेषण ३८
४.३.१ कथानक ३८
४.३.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ३९
४.३.३ परिवेश ४०
४.३.४ दृष्टिबिन्दु ४०
४.३.५ भाषाशैली ४१
४.३.६ उद्देश्य ४१
४.४ 'विडम्वना' कथाको विश्लेषण ४१
४.४.१ कथानक ४१
४.४.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ४२
४.४.३ परिवेश ४३
४.४.४ दृष्टिबिन्दु ४३
४.४.५ भाषाशैली ४४
४.४.६ उद्देश्य ४४
४.५ 'एक चोइटो माया' कथाको विश्लेषण ४५
४.५.१ कथानक ४५
४.५.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ४५
४.५.३ परिवेश ४६
४.५.४ दृष्टिबिन्दु ४६
४.५.५ भाषाशैली ४७
४.५.६ उद्देश्य ४७
४.६ 'मेरी फुपू' कथाको विश्लेषण ४७
४.६.१ कथानक ४७
४.६.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ४८
४.६.३ परिवेश ४९
४.६.४ दृष्टिबिन्दु ४९
४.६.५ भाषाशैली ४९
४.६.६ उद्देश्य ५०

४.७ 'डेफोडिल अझै फुलेको छैन' कथाको विश्लेषण ५०
४.७.१ कथानक ५०
४.७.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ५१
४.७.३ परिवेश ५२
४.७.४ दृष्टिबिन्दु ५२
४.७.५ भाषाशैली ५२
४.७.६ उद्देश्य ५३
४.८ 'अनि सबै सिद्धियो' कथाको विश्लेषण ५३
४.८.१ कथानक ५३
४.८.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ५४
४.८.३ परिवेश ५५
४.८.४ दृष्टिबिन्दु ५५
४.८.५ भाषाशैली ५६
४.८.६ उद्देश्य ५६
४.९ 'संवेदना' कथाको विश्लेषण ५७
४.९.१ कथानक ५७
४.९.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ५७
४.९.३ परिवेश ५८
४.९.४ दृष्टिबिन्दु ५९
४.९.५ भाषाशैली ५९
४.९.६ उद्देश्य ५९
४.१० 'माया भनेको के-हो ?' कथाको विश्लेषण ६०
४.१०.१ कथानक ६०
४.१०.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ६१
४.१०.३ परिवेश ६१
४.१०.४ दृष्टिबिन्दु ६२
४.१०.५ भाषाशैली ६२
४.१०.६ उद्देश्य ६२

४.११ 'ऊ त्यस्तो पो रहेछ' कथाको विश्लेषण ६३
४.११.१ कथानक ६३
४.११.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ६३
४.११.३ परिवेश ६४
४.११.४ दृष्टिबिन्दु ६५
४.११.५ भाषाशैली ६५
४.११.६ उद्देश्य ६५
४.१२ 'एकादेशको कथा' कथाको विश्लेषण ६६
४.१२.१ कथानक ६६
४.१२.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ६६
४.१२.३ परिवेश ६७
४.१२.४ दृष्टिबिन्दु ६८
४.१२.५ भाषाशैली ६८
४.१२.६ उद्देश्य ६८
४.१३ 'समुद्र एक्लिएको छ' कथाको विश्लेषण ६९
४.१३.१ कथानक ६९
४.१३.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ६९
४.१३.३ परिवेश ७०
४.१३.४ दृष्टिबिन्दु ७०
४.१३.५ भाषाशैली ७०
४.१३.६ उद्देश्य ७१
४.१४ 'एउटा परिवार' कथाको विश्लेषण ७१
४.१४.१ कथानक ७१
४.१४.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ७२
४.१४.३ परिवेश ७३
४.१४.४ दृष्टिबिन्दु ७३
४.१४.५ भाषाशैली ७३
४.१४.६ उद्देश्य ७४

४.१५ 'विप्लवी' कथाको विश्लेषण ७४
४.१५.१ कथानक ७४
४.१५.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ७५
४.१५.३ परिवेश ७५
४.१५.४ दृष्टिबिन्दु ७६
४.१५.५ भाषाशैली ७६
४.१५.६ उद्देश्य ७७
४.१६ 'सम्भनामा एउटा मायालु अनुहार' कथाको विश्लेषण ७७
४.१६.१ कथानक ७७
४.१६.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ७८
४.१६.३ परिवेश ७९
४.१६.४ दृष्टिबिन्दु ७९
४.१६.५ भाषाशैली ७९
४.१६.६ उद्देश्य ८०
४.१७ 'भैयाजी हम तोहार बेटी ना है' कथाको विश्लेषण ८०
४.१७.१ कथानक ८०
४.१७.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ८१
४.१७.३ परिवेश ८१
४.१७.४ दृष्टिबिन्दु ८२
४.१७.५ भाषाशैली ८२
४.१७.६ उद्देश्य ८३
४.१८ 'सुनामी' कथाको विश्लेषण ८३
४.१८.१ कथानक ८३
४.१८.२ पात्र तथा चरित्रचित्रण ८४
४.१८.३ परिवेश ८५
४.१८.४ दृष्टिबिन्दु ८५
४.१८.५ भाषाशैली ८५
४.१८.६ उद्देश्य ८६

परिच्छेद पाँच : उपसंहार तथा मूल्याङ्कन **८७-९१**
५.१ उपसंहार ८७
५.२ मूल्याङ्कन ८८
५.२.१ निष्कर्ष ९१
परिशिष्ट **९२-९८**
सन्दर्भग्रन्थ सूची

सङ्क्षिप्त सूची

अ.प्र.	=	अप्रकाशित
डा.	=	डाक्टर (विद्यावारिधि)
दो.स.	=	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	=	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पा.स.	=	पाँचौ संस्करण
प्रा.लि.	=	प्राइभेट लिमिटेड
प्रा.	=	प्राध्यापक
पृ.	=	पृष्ठ
बी.एड.	=	व्याचलर अफ एजुकेशन
मा.वि.	=	माध्यामिक विद्यालय
वि.स.	=	विक्रम संवत्
सन्	=	इस्वी संवत
सम्पा.	=	सम्पादक
सह.प्रा.	=	सहप्राध्यापक
यु.के.	=	युनाइटेड किङ्गडम (बेलायत)
स्व.	=	स्वर्गीय